

**Principles of Foreign Policy Governance in the Supreme Leader's
Qur'anic Thought: A Case Study of the Interpretation of Sūrat al-
Mumtaḥanah**

Muhammad Hosseinpour Asl-Kolshani¹

Mohsen Haddadi²

Najaf Lakzai³

Abstract

This article deals with the principles of foreign policy governance within the framework of the Supreme Leader's Qur'anic thought. The main goal of the research is to extract and explain the principles of foreign policy governance from his interpretation of Sūrat al-Mumtaḥanah. To this end, the method of content analysis has been utilized. In this method, basic themes related to the principles of foreign policy governance were extracted from the statements of the leader and the text of the interpretation and categorized into organizing and comprehensive themes. The findings of the research indicate that these principles in the Supreme Leader's Qur'anic thought are a reflection of three major principles: 1. Dignity and nobility in international relations; 2. Wise and justice-oriented interaction; and 3. Reliance on and seeking help from God in foreign policy. These principles provide a comprehensive and strategic framework for regulating foreign policy that includes demarcation with the arrogant power (*istikbār*) and preserving Islamic dignity, unity of the Ummah (religious solidarity and negation of nationalism), wisdom (rational and justice-oriented interaction), expediency (balance of principlism and realism), wise jihad (fighting oppression and defending the oppressed), and reliance on and seeking help from God in foreign relations. The findings of this research are concordant with the three principles of foreign policy: "dignity," "wisdom," and "expediency". In conclusion, operational strategies derived from these principles are also pointed out.

Keywords: governance, foreign policy, Sūrat al-Mumtaḥanah, Supreme Leader.

---

¹ M.A. Student in Political Science, Baqir al-Ulum University, Qum, Iran. (Corresponding author) mohammad.h.a.k1373@gmail.com

² M.A. Student in Political Science, Baqir al-Ulum University, Qum, Iran. hddadi1371@gmail.com

³ Professor, Baqir al-Ulum University, Qum, Iran. nlakzaee@bou.ac.ir

اصول حکمرانی سیاست خارجی در اندیشه قرآنی مقام معظم

رهبری؛ مطالعه موردی تفسیر سورة ممتحنه*

محمد حسین پور اصل^۱

محسن حدادی^۲

نجف لکزایی^۳

چکیده

این مقاله به بررسی اصول حکمرانی سیاست خارجی در چارچوب اندیشه قرآنی مقام معظم رهبری می‌پردازد. هدف اصلی پژوهش، استخراج و تبیین اصول حکمرانی سیاست خارجی از تفسیر ایشان از سورة ممتحنه است. برای دستیابی به این هدف، از روش تحلیل مضمون استفاده شده است. در این روش، مضامین پایه مرتبط با اصول حکمرانی سیاست خارجی از بیانات رهبری و متن تفسیر، استخراج شدند و در قالب مضامین سازمان‌دهنده و فراگیر دسته‌بندی گردیدند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد این اصول در اندیشه قرآنی مقام معظم رهبری بازتابی از سه اصل کلان است: ۱. اصل عزت و کرامت در روابط بین‌الملل؛ ۲. اصل تعامل حکیمانه و عدالت‌محور؛ ۳. اصل توکل و استعانت از خداوند در سیاست خارجی. این اصول، چارچوبی جامع و راهبردی برای تنظیم سیاست خارجی ارائه می‌دهند که این موارد را دربرمی‌گیرد: چون مرزبندی با استکبار و حفظ کرامت اسلامی، وحدت امتی (هم‌پستگی ایمانی و نفی ناسیونالیسم)، حکمت (تعامل عقلانی و عدالت‌محور)، مصلحت (توازن اصول‌گرایی و واقع‌نگری)، جهاد حکیمانه (مبارزه با ظلم و دفاع از مظلومان) و توکل و استعانت از خداوند در ارتباطات خارجی. یافته‌های این تحقیق با اصول سه‌گانه سیاست خارجی «عزت»، «حکمت» و «مصلحت» هم‌سو هستند. در پایان به راهبردهای عملیاتی مأخوذ از این اصول نیز اشاره می‌شود.

واژگان کلیدی: حکمرانی، سیاست خارجی، سورة ممتحنه، مقام معظم رهبری.

* تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۱/۲۳، تاریخ تأیید: ۱۴۰۳/۱۲/۲۰.

شناسه دیجیتال (DOI): 10.22081/jqr.2025.71079.4173

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد علوم سیاسی، دانشگاه باقرالعلوم، قم، ایران. (نویسنده مسئول)

mohammad.h.a.k1373@gmail.com

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد علوم سیاسی دانشگاه باقرالعلوم، قم، ایران. hddadi1371@gmail.com

۳. استاد دانشگاه باقرالعلوم، قم، ایران. nlakzaee@bou.ac.ir

مقدمه

سیاست خارجی، به مثابه یکی از ارکان بنیادین حکمرانی در عرصه نظام بین الملل، همواره در تعامل پویا با مبانی پارادایمی، ارزشی و ایدئولوژیک نظام های سیاسی بازتعریف می شود. این فرایند پیچیده، نقشی محوری در ترسیم هندسه روابط فراملی و صیانت از کیان امت اسلامی ایفا می کند. در جوامع اسلامی، قرآن کریم به عنوان ابرمتنی دال بر مهندسی راهبردی حکمرانی، ماتریسی سه بعدی (هنجاری، ساختاری و کارکردی) را برای کدنویسی نظام سیاست خارجی مبتنی بر آموزه های وحیانی ارائه می دهد. در این میان، گفتمان تفسیری-سیاسی مقام معظم رهبری، به عنوان معمار «حکمرانی قرآن بنیاد»، با تلفیق ظرفیت های برجسته سوره های مدنی و الزامات راهبردی نظام اسلامی، الگویی پارادایمی از مهندسی سیاست خارجی مبتنی بر گفتمان توحیدمحور به دست می دهد. سوره ممتحنه، با تمرکز بر دیالکتیک «تعامل/تمایز» در روابط با بازیگران غیرهمسو، به مثابه سندی راهبردی در تدوین کدهای رفتاری حکمرانی فراملی، قابلیت های تحلیلی بی همتایی را برای رمزگشایی معماری سیاست خارجی و روابط بین المللی در مکتب فکری-سیاسی ایشان فراهم می آورد.

در بستر تحولات پرشتاب نظام بین الملل و مواجهه فزاینده بازیگران دولتی و غیردولتی با چالش های چندلایه ژئوپلیتیک، این پرسش کلیدی مطرح می شود که چگونه می توان از آموزه های قرآنی، به ویژه سوره ممتحنه، اصولی راهبردی برای حکمرانی سیاست خارجی استخراج نمود؟ تفسیر مقام معظم رهبری از این سوره، به عنوان منبعی غنی از مبانی فکری و راهبردی، می تواند الگویی برای طراحی سیاست های خارجی مبتنی بر آموزه های اسلامی ارائه دهد. این مسئله، ضرورت بازخوانی نظام مند تفسیر ایشان را در راستای کشف الگوهای حکمرانی فراملی برجسته می سازد.

این پژوهش از آن جهت اهمیت دارد که به بررسی تطبیقی آموزه های قرآنی و الزامات حکمرانی سیاست خارجی در عصر حاضر می پردازد. با توجه به جایگاه رهبری در نظام جمهوری اسلامی ایران و تأثیر اندیشه های ایشان در سیاست گذاری های کلان، کشف و تبیین اصول حکمرانی سیاست خارجی در تفسیر ایشان از سوره ممتحنه می تواند به غنای نظری و

عملی این حوزه کمک بسیار کند. همچنین این تحقیق می‌تواند الگویی برای دیگر کشورهای اسلامی در تدوین سیاست‌های خارجی مبتنی بر آموزه‌های دینی قرار گیرد. از منظر نظری، این پژوهش با ارائه چارچوبی مفهومی از حکمرانی قرآن‌محور، گامی مهم در جهت غنای ادبیات علمی حوزه سیاست خارجی اسلامی برمی‌دارد.

ایده محوری این تحقیق آن است که سوره ممتحنه، با تأکید بر روابط با دگران‌دیشان، دشمنان و غیرحربی‌ها، می‌تواند منبعی راهبردی برای تدوین اصول حکمرانی سیاست خارجی در چارچوب اندیشه قرآنی باشد.

پژوهش پیش‌رو کیفی، استنادی و از نوع بنیادی-کاربردی است و برای تحلیل داده‌ها نیز از روش تحلیل مضمون استفاده می‌شود. در این روش، با مراجعه به متن تفسیر مقام معظم رهبری از سوره ممتحنه و بیانات ایشان، مضامین پایه مرتبط با اصول حکمرانی سیاست خارجی استخراج شده و سپس در قالب مضامین سازمان‌دهنده و فراگیر، این اصول کشف و شناسایی می‌شوند.

پیشینه و نوآوری

سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران همواره به‌عنوان یکی از محورهای اصلی در مطالعات سیاسی و بین‌المللی مورد توجه پژوهشگران قرار داشته است. در این میان، دیدگاه‌ها و اندیشه‌های مقام معظم رهبری به‌عنوان رهبر نظام جمهوری اسلامی ایران، جایگاهی ویژه در تحلیل و تبیین سیاست خارجی و روابط بین‌المللی ایران اسلامی دارد.

سیاه‌پوش (۱۳۹۸) در کتاب سیاست خارجی از منظر مقام معظم رهبری به بررسی مبانی، اهداف، اصول و الزامات سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران از منظر مقام معظم رهبری می‌پردازد.

حاتمی‌راد (۱۳۸۵) در پژوهش خود به بررسی اصول سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران از جمله عزت، حکمت و مصلحت می‌پردازد و تأکید می‌کند این اصول به‌عنوان یک مثلث الزامی در روابط بین‌المللی جمهوری اسلامی ایران عمل می‌کنند.

طباطبایی و حجازی (۱۳۹۵) در پژوهش خود اهمیت حفظ هویت اسلامی در سیاست

خارجی جمهوری اسلامی ایران و ارتباط آن با امنیت هستی‌شناختی بررسی می‌کند و نشان می‌دهند حفظ هویت نظام اسلامی به دلیل تأمین امنیت هستی‌شناختی، اهمیت بالایی دارد. پازکیان، آذین و جعفری‌نژاد (۱۳۹۸) نیز ابعاد و شاخص‌های دیپلماسی عمومی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران را بررسی کرده و تأکید می‌کنند دیپلماسی عمومی قوی می‌تواند به تحقق منافع ملی کمک کند.

شمسینی غیاثوند و نصیری (۱۳۹۴) پس از بررسی مفهوم نرمش قهرمانانه و روش‌های مذاکره در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، تأکید می‌کنند نرمش قهرمانانه تسلیم و سازش نیست، بلکه حفظ عزت و مصلحت در روابط بین‌المللی است.

مشتاقی، پاک‌آئین و میر شکاری (۱۴۰۱) در تحقیق خود پیشران‌های سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در بیانیه گام دوم انقلاب را بررسی می‌کنند و در نهایت، چهار پیشران اصلی مقاومت و استقلال، خودباوری و قدرت درون‌زا، پیوند ملت، امام و امت، و تعریف ماده و معنی در طراحی سیاست خارجی را شناسایی می‌کنند.

نصیری پویا (۱۳۹۹) در پژوهش خود به بررسی مفهوم عزت ملی در جهت‌گیری‌های سیاست خارجی ایران از دیدگاه مقام معظم رهبری می‌پردازد و تأکید می‌کند عزت ملی یکی از مفاهیم کلیدی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران است.

واعظی دهنوی (۱۳۹۱) مبانی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران از دیدگاه مقام معظم رهبری بررسی می‌کند و نشان می‌دهد دیدگاه‌های مقام معظم رهبری در حوزه سیاست خارجی بر اساس اصول فقهی و دینی است.

گوهری مقدم و بیگی (۱۴۰۰) در تحقیق خود اصول سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در بیانیه گام دوم انقلاب را تجزیه و تحلیل می‌کند و به این نتیجه می‌رسد که دشمنان جمهوری اسلامی ایران همچون آمریکا و رژیم صهیونیستی از حضور فعال ایران در منطقه بیم دارند.

آزرمی (۱۴۰۲) نیز در پژوهش خود به تحلیل تماتیک الزامات و راهبردهای سیاست خارجی ایران در گام دوم انقلاب اسلامی می‌پردازد و تأکید می‌کند سیاست خارجی تمدن‌ساز،

مضمون فراگیری است که از طریق دیپلماسی هنجارمند، بازیگر راهبردی و قدرت هوشمند تحقق می‌یابد.

پژوهش پیش‌رو از دو جهت با تحقیقات پیشین تمایز دارد و دارای نوآوری است. این پژوهش به‌طور خاص بر سوره ممتحنه و آرای تفسیری مقام معظم رهبری در این سوره متمرکز است. این موضوع تاکنون در پژوهش‌های پیشین بررسی نشده است. همچنین در این پژوهش افزون بر بررسی نظری اصول حکمرانی سیاست خارجی، به دنبال ارائه راهکارهای عملیاتی برای تنظیم سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران بر اساس آموزه‌های قرآنی و دیدگاه‌های مقام معظم رهبری هستیم.

روش تحقیق

تحلیل مضمون^۱ روشی پرکاربرد و دارای جایگاه برجسته در مطالعات کیفی است (Ryan & Bernard, 2003, p.85). این روش که در چارچوب پارادایم تفسیری قرار می‌گیرد، با هدف کشف، سازماندهی و تحلیل الگوهای معنایی در داده‌های کیفی به کار گرفته می‌شود (براون و کلارک، ۲۰۰۶، ص ۷۹). ماهیت انعطاف‌پذیر این رویکرد، امکان بهره‌گیری از آن را در تحلیل انواع متون نوشتاری، مصاحبه‌ها و اسناد فراهم می‌سازد. فرایند تحلیلی در این روش مبتنی بر کدگذاری نظام‌مند، استخراج مضامین کلیدی و ایجاد شبکه‌ای از مفاهیم درهم‌تنیده است که در نهایت به خلاصه‌سازی و ساختاردهی داده‌های پراکنده منجر می‌گردد (عابدی و همکاران، ۱۳۹۰، ص ۱۵۳). تحلیل مضمون، ابزاری منعطف و کارآمد برای تحلیل حجمی گسترده از داده‌های پیچیده و مفصل است و به اشباع داده نیاز ندارد (کلارک و براون، ۲۰۰۶، ص ۷۵).

ویژگی متمایزکننده تحلیل مضمون در استقلال آن از چارچوب‌های نظری پیشینی است که امکان کاربرد آن را در حوزه‌های مطالعاتی متنوع بدون الزام به پایبندی به مکتبی خاص فراهم می‌سازد (کمالی، ۱۳۹۷، ص ۱۹۱).

مضامین بر اساس یک رویه مشخص در سه سطح مضامین پایه، مضامین سازمان‌دهنده و مضامین فراگیر عمل می‌کنند. مضامین پایه در بردارنده کدها و نکات کلیدی موجود در متن است که به صورت

ابتدایی و در مرحله نخست از متن استخراج می‌شود. مضامین سازمان‌دهنده، مضامین به‌دست‌آمده از ترکیب و تلیخیص و دسته‌بندی مضامین پایه به مضامین کلی‌تر هستند. مضامین فراگیر نیز در برگیرنده اصول حاکم بر متن به‌عنوان یک کل هستند (AttrideStrling, p.389, 2001) که مفسر و تبیین‌کننده روح حاکم بر متن است.

تحلیل مضمون چهار شیوه مختلف قالب مضامین، ماتریس مضامین، شبکه مضامین و تحلیل مقایسه‌ای دارد (عابدی جعفری و همکاران، ۱۳۹۰، ص ۱۷۲ - ۱۶۵؛ کمالی، ۱۳۹۷، ص ۱۹۵-۱۹۴). در این پژوهش، با توجه به حجم داده‌ها، از روش شبکه مضامین استفاده شده است.

فرایند اجرای پژوهش

فرایند پژوهش به شرح زیر خواهد بود:

۱. کدگذاری باز و هدفمند: ابتدا بخش‌های مربوط با حوزه حکمرانی سیاست خارجی در تفسیر مقام معظم رهبری، کدگذاری باز، محوری و انتخابی می‌شوند.
۲. مرور کدها: با توجه به ابعاد حکمرانی سیاست خارجی در تفسیر سوره ممتحنه، کدها، بازبینی و مرور می‌گردد.
۳. استخراج مضامین روش تحقیق: با تجزیه و تحلیل مضامین پایه، سازمان‌دهنده و فراگیر، مؤلفه‌های کلیدی اصول حکمرانی سیاست خارجی کشف و شناسایی می‌شوند.
۴. ترسیم شبکه مضامین.

۱. مفاهیم و ادبیات نظری

۱-۱. اصول

مفهوم «اصل» در گفتمان علم سیاست، به‌مثابه سازه‌های بنیادین معرفت‌شناختی^۱ عمل می‌کند که به‌عنوان زیرساختارهای غیرقابل تقلیل^۲، چهارچوب مفهومی نظریه‌ها، دکترین‌ها یا

1. Epistemological Foundations

2. Irreducible Components

ایدئولوژی‌ها را شکل می‌دهند. این اصول، نه تنها به عنوان گزاره‌های توصیفی، بلکه در جایگاه پیش فرض‌های هنجاری-تحلیلی^۱ عمل می‌کنند که فقدان آنها مستلزم فروپاشی کلان ساختار نظری است. به بیان دقیق‌تر، اصول، هویت هستی‌شناختی و اعتبار معرفت‌شناختی یک نظام فکری را تضمین می‌کنند، به گونه‌ای که هرگونه تعدیل یا حذف آنها، به دگردیسی ماهوی در سرشت آن نظریه منجر می‌گردد (ظریف و سجادیه، ۱۳۹۳، ص ۱۲۹).

در پارادایم‌های نظری علوم سیاسی، اصول را می‌توان در زمره مقولات پیشاتجربی^۲ طبقه‌بندی کرد که به مثابه چارچوب‌های ارجاعی^۳، امکان صورت‌بندی پرسش‌های پژوهش، تعریف متغیرها و تدوین فرضیه‌ها را فراهم می‌سازند.

با این حال، در حوزه سیاست خارجی، باید میان «ضرورت عملیاتی»^۴ و «اصل بنیادین»^۵ تمایز قائل شد (ایزدی، ۱۳۸۰، ص ۱۳۲)؛ بدین معنا که صرف حیاتی بودن یک مؤلفه در فرآیند تصمیم‌گیری، آن را به سطح یک اصل نظری ارتقا نمی‌دهد. برای نمونه، در دکترین امنیت ملی ایالات متحده، اصل «بازدارندگی هسته‌ای» یک اصل راهبردی در چارچوب نظریه بازی‌ها^۶ است (Johnson, 2023)، حال آنکه مؤلفه‌هایی مانند «دیپلماسی عمومی»، هرچند حیاتی، در جایگاه اصول بنیادین قرار نمی‌گیرند.

می‌توان با ارائه طبقه‌بندی دوگانه، اصول در سیاست خارجی را به ۱. اصول نظری^۷ و ۲. اصول عملیاتی^۸ تفکیک کرد:

اصول نظری: کارکردی تفسیری-تبیینی دارند و با تکیه بر چارچوب‌هایی مانند رئالیسم

-
1. Normative-Analytical Presuppositions
  2. A Priori Categories
  3. Referential Frameworks
  4. Operational Necessity
  5. Fundamental Principle
  6. Game Theory
  7. Theoretical Principles
  8. Operational Principles

انتقادی به مدل‌سازی پدیده‌های سیاسی^۱ می‌پردازند. برای نمونه، اصل موازنه قوا^۲ در نظریه سیستم‌های چندقطبی، به‌عنوان یک اصل نظری، رفتار دولت‌ها را در چارچوب معادلات امنیت جمعی^۳ تبیین می‌کند.

اصول عملیاتی: دارای کارکرد تجویزی-راهنمایی است و با بهره‌گیری از ابزارهایی مانند تحلیل سناریوپردازی^۴ یا شبیه‌سازی تصمیم‌گیری^۵، به تدوین پروتکل‌های عملیاتی در بسترهای ژئوپلیتیکی خاص می‌پردازند. به‌عنوان مثال، اصل «واکنش انعطاف‌پذیر»^۶ در دکترین ناتو، یک اصل عملیاتی است که پاسخ‌های متناسب به تهدیدات متعارف و غیرمتعارف را طراحی می‌کند (Ratti & Leonardi, 2019).

اصول نظری با ارائه الگوهای پارادایمی^۷، امکان پیش‌بینی‌پذیری^۸ را فراهم می‌سازند، حال آنکه اصول عملیاتی با تمرکز بر مصلحت‌اندیشی موقعیتی^۹، به بهینه‌سازی تصمیم‌گیری در شرایط عدم قطعیت^{۱۰} می‌پردازند.

۱-۲. حکمرانی

حکمرانی از ریشه «حکم» است که به معنای «منع و رد» با هدف اصلاح است (راغب اصفهانی، ۴۲۵ق، ص ۱۲۴۸؛ ابن‌فارس ۱۴۰۴ق، ج ۲، ص ۹۱؛ مصطفوی، ۱۴۲۶ق، ج ۲، ص ۲۶۴) و به حکمت بازمی‌گردد و مرجع آن، عدل و علم و حلم است (فراهیدی، ۱۴۰۹ق، ج ۳، ص ۶۶). واژه حکمرانی از دو بخش «حکم» به معنای فرمان، قاعده، مقررات، نظام،

1. Political Phenomena Modeling
2. Balance of Power
3. Collective Security Calculus
4. Scenario Analysis
5. Decision-Making Simulation
6. Flexible Response
7. Paradigmatic Patterns
8. Predictability
9. Situational Prudence
10. Decision-Making Under Uncertainty

تنظیم، قانون و «راندن» به معنای اجرا، اعمال قدرت، پیش بردن، راهبری، اداره، هدایت و مانند آن تشکیل شده است.

چنان که پیداست، جامعه علمی به تعریف مشخصی درباره اصطلاح حکمرانی نرسیده است. در نتیجه این واژه، مبهم و مغشوش باقی مانده است و برداشت‌های مختلفی از آن می‌شود. (Morphy, 2000, p.790) به عنوان مثال برخی حکمرانی را مفهومی مرتبط با سیاست‌های عمومی، آمیخته با مفهوم دولت (Vieira et al., 2014) تعریف کرده‌اند. برخی نیز حکمرانی را نفوذ هدایت شده در فرایندهای اجتماعی می‌دانند که مفهومی وسیع‌تر از حکومت و دولت یعنی سه نهاد حکومت، جامعه مدنی و بخش خصوصی را در برمی‌گیرد (صحرائی و محمودی نیا، ۱۳۹۷، ص ۹۸).

بانک جهانی نیز در تعریف خود از حکمرانی خوب^۱، به مؤلفه‌های جامعیت و پاسخ‌گویی تحقیق‌یافته در سه بخش مهم انتخابات، پاسخ‌گویی و تعویض حاکمان، کارآمدی نهادها، مقررات، مدیریت منابع، احترام به نهادها، قوانین و تعاملات میان کنشگران در جوامع مدنی، تجارت و سیاست تأکید داشته است.^۲

عالی و همکاران نیز در پژوهشی جامع، به این تعریف از حکمرانی رسیده‌اند:

حکمرانی، فرایند راهبری تعامل نظام‌مند کنش‌گران (حکومتی/غیرحکومتی) در یک قلمرو (فراملی، ملی و فروملی) از طریق خط‌مشی‌گذاری و تنظیم‌گری (و بازتوزیع) برای تسهیل‌گری و ارائه خدمات (عمومی) به منظور تحقق اهداف جمعی (مشترک بین کنش‌گران حکومتی و غیرحکومتی) با اعمال اقتدار مشروع در چارچوب آرمان‌ها و ارزش‌های آن قلمرو است. (عالی و همکاران، ۱۴۰۳: ۸۲)

گفتنی است هر تعریفی از حکمرانی ناظر به نوع نگاه انسان به هستی، خود، جامعه، خداوند و گرایش‌های اوست. اینجاست که حکمرانی اسلامی بنابه مبانی توحیدی، تعریفی متمایز

1. Good Governance

2. https://documents1.worldbank.org/curated/en/711471468765285964/pdf/multi0page.pdf_page_14

با دیگر تعاریف می‌یابد: «راهبری مؤمنانه قدرت برای تحقق امر عمومی در تمامی سطوح و بخش‌ها، در ارتباط با دیگر ذی‌نفعان، ذی‌ربطان و اجزاء، از مبدأ تا مقصد، با به‌کارگیری محرک‌ها در بستر زمان و مکان، از طریق عمل صالح.» (لک‌زایی و همکاران، ۱۴۰۳، ص ۷۱)

۱-۳. سیاست خارجی

سیاست خارجی به عنوان یکی از مهم‌ترین ابزارهای مدیریت روابط بین‌المللی، دربردارنده برنامه‌ریزی کلان و رشته‌ای از اعمال از قبل طراحی شده است که توسط تصمیم‌گیرندگان اصلی دستگاه حاکمیتی به منظور دستیابی به اهداف مشخص در چارچوب تأمین منافع ملی و تقویت موقعیت کشور در سطح نظام بین‌المللی انجام می‌شود. در واقع، سیاست خارجی نه تنها ابتکار عمل یک دولت را دربرمی‌گیرد، بلکه واکنش آن در مقابل کنش و عمل دولت‌های دیگر نیز شامل می‌شود (مقتدر، ۱۳۵۸، ص ۱۳۱-۱۳۲).

از دیدگاه دیگر، سیاست خارجی می‌تواند به عنوان موقعیتی که یک دولت بر می‌گزیند و در آن از خود تحرک نشان می‌دهد، تعریف شود و همچنین دربردارنده شیوه نگرش دولت نسبت به جامعه بین‌المللی می‌باشد (خوشوقت، ۱۳۷۵، ص ۱۴۵). با این تعبیر، سیاست خارجی فراتر از یک سری اقدامات عملی، یک چارچوب راهبردی است که نقش کلیدی در تعیین جهت‌گیری کشور در صحنه بین‌المللی ایفا می‌کند.

۱-۳-۱. سیاست خارجی در چارچوب حکمرانی اسلامی

در نظام اسلامی، سیاست خارجی بر پایه اصول دینی و ارزش‌های اسلامی استوار است. در چارچوب اسلامی، سیاست خارجی به عنوان مجموعه فعالیت‌هایی تعریف می‌شود که برای رسیدن به مقاصد و ادای وظایف دینی و سیاسی نظام اسلامی، تحقق بخشیدن به خط مشی‌های کلی اسلام و پاسداری از منافع و حقوق جامعه و امت اسلامی در میان ملت‌ها، کشورها، سازمان‌ها، گروه‌های مختلف و دولت‌های غیراسلامی انجام می‌شود (موسوی، ۱۳۸۲، ص ۴۷). بنابراین سیاست خارجی از دیدگاه اسلامی، نه تنها به دنبال تأمین منافع ملی است، بلکه خط مشی‌های اخلاقی و ارزشی را نیز دربرمی‌گیرد.

۱-۳-۲. اصول سیاست خارجی از دیدگاه آیت الله خامنه‌ای

در اندیشه مقام معظم رهبری چهارچوب کلی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر «لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ» (خامنه‌ای، ۹۲/۰۶/۲۶) است که در قالب سه اصل بنیادین «عزت»، «حکمت»، و «مصلحت» تجلی می‌یابد (خامنه‌ای، ۲۲/۱۱/۱۳۹۷).

اصول کلی راهنمای سیاست خارجی از دیدگاه معظم له که منطبق بر اصول سیاست خارجی در قانون اساسی است عبارتند از: توجه به آموزه‌های اسلام (خامنه‌ای، ۸۰/۰۵/۱۱)، شناخت قرآنی (خامنه‌ای، ۸۸/۰۷/۲۸)، توحید و نفی عبودیت غیر خدا (خامنه‌ای، ۶۸/۰۹/۲۹)، ردّ رأی مستکبرین مداخله‌گر (خامنه‌ای، ۷۷/۰۹/۰۱)، نپذیرفتن کمترین اهانت در روابط بین‌المللی (خامنه‌ای، ۷۰/۰۴/۱۸)، حرکت نکردن از روی احساسات (خامنه‌ای، ۶۸/۱۱/۰۹)، حفظ جهت‌گیری اسلامی و انقلابی (خامنه‌ای، ۶۸/۰۵/۳۱)، ردّ منطق زور (خامنه‌ای، ۶۸/۰۵/۳۱)، تأمین منافع مردم (خامنه‌ای، ۶۸/۰۷/۱۲)، اعتقاد به همکاری بین‌المللی (خامنه‌ای، ۱۳۷۵/۰۱/۰۴)، صلح‌طلبی (خامنه‌ای، ۸۴/۰۵/۱۲)، ارتباطات برادرانه و صمیمانه با همسایگان و کشورهای مسلمان (خامنه‌ای، ۸۴/۰۵/۱۲)، رعایت منافع و مصالح کشور و ملت (خامنه‌ای، ۱۳۷۰/۰۳/۱۳)، مرزبندی صریح و صحیح با جبهه دشمن (خامنه‌ای، ۹۲/۱۲/۱۵)، حمایت از آرمان فلسطین (خامنه‌ای، ۸۱/۰۲/۱۱)، تسلیم‌ناپذیری (خامنه‌ای، ۸۳/۱۱/۱۰)، عدالت‌طلبی (خامنه‌ای، ۶۹/۰۲/۲۲)، حمایت معنوی و سیاسی از مجاهدان راه اسلام (خامنه‌ای، ۷۲/۰۳/۱۴)، دفاع از ملت‌های مسلمان (خامنه‌ای، ۷۲/۰۳/۱۴)، تسلیم نشدن در مقابل نظام سلطه (خامنه‌ای، ۷۴/۰۸/۱۰)، عقب‌نشینی نکردن در مقابل افزون‌طلبی‌ها (خامنه‌ای، ۷۶/۰۲/۱۷)، مبارزه با نظام سلطه و استکبار (خامنه‌ای، ۹۴/۰۴/۲۰).

۱-۴. حکمرانی سیاست خارجی

با توجه به تعریفی که از حکمرانی اسلامی صورت گرفت، می‌توان گفت حکمرانی سیاست خارجی از منظر اسلامی، فرایند راهبردی و نظام‌مند راهبری و هدایت روابط بین‌المللی است که

به صورت عاقلانه و عالمانه در چارچوب مقاصد الهی و ارزش های اخلاقی-اجتماعی اسلامی انجام می شود. این فرایند در بردارنده مدیریت و برنامه ریزی سیستم محور است که به دنبال تحقق خط مشی های کلی اسلام در تعاملات بین المللی و تأمین منافع ملی با توجه به اصول توحیدی، عدالت و عمل صالح است. در ادامه به برخی از اصول مهم حکمرانی سیاست خارجی در چهارچوب اندیشه مقام معظم رهبری اشاره می گردد.

۲. بنای توحیدی و اصول الهی

حکمرانی سیاست خارجی در چارچوب اسلامی بر پایه توحید قرار دارد که به معنای ایمان به وحدانیت و ربوبیت الهی و عمل به دستورات خداوند است. «توحید دو جزء است، یکی اثبات الله و دیگری نفی معبودی جز الله، اثبات ولایت الله و نفی ولایت غیرالله» (خامنه ای، بیانات در دیدار با کارگزاران، حج ۱۳۸۸)

پیامبر اسلام ﷺ نیز دعوت خویش را از توحید شروع کرد و هدف اصلی سیاست خارجی خود را توحید قرار داد. دعوت یا دعوت سری و همگانی وی بر توحید استوار بود (موسوی، ۱۳۸۲، ص ۴۸). این بنای توحیدی، زمینه ساز محرک های معرفتی و انگیزشی برای تصمیم گیری ها و راهبردها در سیاست خارجی می شود.

۲-۱. عدالت

هدف اصلی حکمرانی سیاست خارجی، تعزیز عدالت در تعاملات بین المللی (خامنه ای، ۲۵/۰۵/۱۳۸۳) و تحقق عدالت در جهان هستی است (خامنه ای، ۱۳۷۳). این امر نیازمند به احترام به حقوق دیگران، پشتیبانی از مستضعفان و مقاومت در برابر مستکبران است.

۲-۲. عقلانیت و علم محوری

تصمیم گیری ها در سیاست خارجی باید بر پایه تحلیل های عقلانی و علمی باشد. به عنوان مثال مقام معظم رهبری در پاسخ به چرایی نفی مذاکره با آمریکا، ضمن غیر عاقلانه قلمداد کردن این کار، به لزوم درس آموزی از تجربه مذاکرات پیشین استناد کردند (خامنه ای، ۱۴۰۳/۱۱/۱۹).

این به معنای توجه به عقلانیت و منطق کنش‌گری در عرصه سیاست خارجی است (خامنه‌ای، ۱۴۰۱، ص ۲۹) ایشان در این زمینه می‌فرمایند: «اگر بخواهید عدالت را بدرستی اجرا کنید، احتیاج دارید به محاسبه عقلانی و به کار گرفتن خرد و علم در بخش‌های مختلف تا بفهمید چه چیزی می‌تواند عدالت را برقرار کند.» (خامنه‌ای، ۸/۶/۱۳۸۴).

۲-۳. راهبردی‌سازی و مدیریت سیستم‌محور

حکمرانی سیاست خارجی در بردارنده فرآیند راهبردی‌سازی است که در آن، تصمیم‌گیرندگان با توجه به موقعیت‌بندی کشور در سیستم بین‌المللی، اهداف بلندمدت تعیین می‌کنند و راهبردهای کوتاه‌مدت طراحی می‌نمایند (خامنه‌ای، ۱۳۸۵/۰۶/۰۶؛ ۱۳۸۲/۰۵/۱۵). این فرآیند به صورت نظام‌مند انجام می‌شود و در بردارنده تحلیل شرایط داخلی و خارجی، شناسایی فرصت‌ها و تهدیدات و انتخاب ابزارهای مناسب برای دستیابی به اهداف متعالیه است. (خامنه‌ای، ۱۳۹۵/۰۶/۰۳)

۲-۴. استفاده از ابزارهای قدرت مشروع

حکمرانی سیاست خارجی در چارچوب اسلامی، به‌کارگیری ابزارهای قدرت مشروع را تأکید می‌کند. این ابزارها در بردارنده دیپلماسی (خامنه‌ای، ۶۸/۰۵/۳۱)، همکاری اقتصادی (۱۴۰۰/۰۶/۰۶)، تبلیغات فرهنگی و در صورت لزوم، نیروی نظامی است. اما استفاده از این ابزارها باید در چارچوب اصول اخلاقی و قانونی اسلامی انجام شود تا از اعتدال و عدالت خارج نگردد.

۲-۵. مشارکت جامعه و نهادها

حکمرانی سیاست خارجی در چارچوب اسلامی، مشارکت جامعه و نهادها را در نظر می‌گیرد. این فرآیند نیازمند همکاری بین دولت، مردم و نهادهای مختلف است تا تصمیمات و راهبردها با پذیرش عمومی و شرایط واقعی هماهنگ شوند (خامنه‌ای، ۶۹/۰۲/۰۷؛ ۶۸/۰۹/۲۲).

۲-۶. تعهد به صلح و همبستگی

حکمرانی سیاست خارجی در چارچوب اسلامی، تعهد به صلح و همبستگی را تأکید می‌کند (خامنه‌ای، ۱۳۸۴/۰۵/۱۲). این فرآیند به دنبال تشکیل روابط صلح‌آمیز با کشورهای دیگر و تقویت همبستگی بین‌المللی است، طوری که منافع مشترک به صورت عادلانه توزیع شود. حکمرانی سیاست خارجی اسلامی باید به گونه‌ای باشد که تعامل سازنده و مثبت با دیگر کشورها و سازمان‌های بین‌المللی را تقویت کند. این تعامل باید بر پایه احترام متقابل، منافع مشترک، و همکاری‌های دوجانبه و چندجانبه باشد.

۳. نکات کلیدی مربوط به سیاست خارجی در آیات سوره ممتحنه

سوره ممتحنه جزء سور مدنی است و ۱۳ آیه دارد. در این سوره به موضوع روابط مسلمانان با غیرمسلمانان پرداخته شده است. مقام معظم رهبری در تفسیر خویش از این سوره، مباحثی را درباره اصول حکمرانی سیاست خارجی و ارتباط با کفار حربی و غیرحربی بیان کرده‌اند. در جدول ذیل آیاتی که مقام معظم رهبری تفسیر کرده‌اند، آورده شده است. کدگذاری‌ها با ارجاع به متن تفسیر صورت گرفته است و از آوردن مستقیم متن تفسیر اجتناب شده است. همچنین برای ایتقان بیشتر کار، از فیش‌های بیانات معظم‌له که در بردارنده آیات سوره ممتحنه بوده نیز در کدگذاری استفاده شده است.

جدول ۱. کدگذاری تفسیر آیات

مضامین برگرفته از تفسیر مقام معظم رهبری (کدگذاری اولیه)	آیات (براساس گفتارهای چهارگانه کتاب تفسیر)
«ممنوعیت هم‌سویی با دشمنان دینی» (تفسیر سوره ممتحنه، ص ۱۷) «همبستگی اعتقادی و نفی ناسیونالیسم» (همان، ص ۱۸-۲۰) «ایمان؛ عامل وحدت مؤمنین» (همان) «توجه به عداوت پایدار دشمنان و اهداف آنها» (همان، ص ۳۱-۳۰) «کم نشدن دشمنی با کوتاه آمدن در برابر ایشان» (همان) «ترجیح پیمان‌های ایمانی بر پیمان‌های نسبی» (همان، ص ۳۳) «حفظ هویت ایمانی در روابط» (همان) «عمل بر اساس دستورات اسلام، مهمترین انگیزه دشمنی دشمنان» (۱۴/۰۲/۱۳۷۴) «اعتماد نکردن به ظالمین و مستکبرین» (۱۴۰۱/۱۱/۱۹)	گفتار اول: آیات ۱-۳ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ تُلْقُونَ إِلَيْهِمُ بِالْمُودَّةِ وَقَدْ كَفَرُوا بِمَا جَاءَكُمْ مِنَ الْحَقِّ يُخْرِجُونَ الرَّسُولَ وَإِيَّاكُمْ أَنْ تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ رَبِّكُمْ إِنَّ كُنُتُمْ حَرَجْتُمْ جِهَادًا فِي سَبِيلِي وَابْتِغَاءَ مَرْضَاتِي تُسْرُونَ إِلَيْهِمُ بِالْمُودَّةِ وَأَنَا أَعْلَمُ بِمَا أَخْفَيْتُمْ وَمَا أَعْلَنْتُمْ وَمَنْ يَفْعَلْهُ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ (۱) إِنْ يَتَّقُوا اللَّهَ يَكُونُوا لَكُمْ أَعْدَاءً وَيَسْطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ وَأَلْسِنَتُهُمْ بِالسُّوءِ وَوَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ (۲) لَنْ تَنْفَعَكُمْ أَرْحَامُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَفْصِلُ بَيْنَكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ (۳)

مضامین برگرفته از تفسیر مقام معظم رهبری (کدگذاری اولیه)	آیات (بر اساس گفتارهای چهارگانه کتاب تفسیر)
«اصل برائت فکری، قلبی و عملی» (تفسیر سورة ممتحنه، ۳۸) «بیزاری جستن از کافران» (همان، ۴۱-۴۲) «مرزبندی فکری و عملی با کفار حربی» (همان، ۴۷-۴۹) «توکل بر خدا در مواجهه با کفار مخالف» (همان، ۵۳) «درخواست از خدا برای درامان ماندن از دشمن» (همان، ۵۶) «استغفار برای لغزش‌ها» (همان، ۵۶) «نیاز به دعا در کنار مبارزه» (همان، ۵۷) «رعایت دیپلماسی متعارف در عین دشمنی با طاغوت» (۱۶/۰۵/۱۳۹۱) «برخورد حضرت ابراهیم علیه السلام با دشمنان ستیزه‌گر» (۱۷/۰۲/۱۴۰۳) «مرزبندی بین اسلام و استکبار بر اساس قرآن» (۱۲/۰۶/۱۴۰۱)	گفتار دوم: آیات ۴-۶ قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي إِبْرَاهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهُ إِذْ قَالُوا لِقَوْمِهِمْ إِنَّا بُرَاءُ مِنْكُمْ وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ كَفَرْنَا بِكُمْ وَبَدَا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةُ وَالْبَغْضَاءُ أَبَدًا حَتَّى تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَخُدْهُ إِلَّا قَوْلَ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ لَأَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ وَمَا أَمْلِكُ لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ رَبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَإِلَيْكَ أُنَبِّئُكَ وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ (۴) رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا وَاعْفُ رِئَاؤُنَا رَبَّنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (۵) لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِيهِمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُو اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَمَنْ يَتَوَلَّ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ (۶)

مضامین برگرفته از تفسیر مقام معظم رهبری (کدگذاری اولیه)	آیات (براساس گفتارهای چهارگانه کتاب تفسیر)
«عقلانیت معنوی؛ منشأ محبت در اسلام» (تفسیر سوره ممتحنه، ۶۷) «مجوز دوستی با کافران بی آزار» (همان، ۷۰) «لزوم قسط در روابط با غیرمتخاصمان» (همان، ۷۱) «ضرورت مبارزه با کفار ستیزه‌جو» (همان، ۷۲) «نهی از ارتباط دوستی با کفار ستیزه‌جو» (همان، ۷۴) «کار انبیا، مرزبندی بین خوبان و بدان در جامعه» (همان، ۷۶) «تدبیر پیامبر ﷺ برای حمایت از زنان تازه مسلمان» (همان، ۸۰) «بی‌ارزش بودن پیوندهای جاهلی و غیردینی» (همان، ۸۳) «استمرار عداوت تا ناامیدی یا اصلاح دشمنان» (۱۹/۱۰/۱۳۹۵) «رعایت مصلحت در سیاست خارجی» (۰۹/۱۱/۱۳۶۸) «حکمت در روابط به معنای رعایت مصلحت ج.ا.» (۰۹/۱۱/۱۳۶۸) «پرهیز از احساسات در روابط بین‌الملل» (۰۹/۱۱/۱۳۶۸) «مرزبندی ذاتی بین اسلام و استکبار» (۱۲/۰۶/۱۴۰۱) «تعامل با کشورهای غیرمتخاصم و مقابله با کشورهای پیمان‌شکن» (۲۶/۰۵/۱۴۰۲) «لزوم رفتار عادلانه با کافران غیر معاند» (۱۷/۰۲/۱۴۰۳) «عیب نداشتن سازش با انسان‌های خوب، و پرهیز از سازش با مخالفان مؤمنین» (۲۹/۰۶/۱۳۷۴) «روابط عادلانه با کفار در صورت ستیز نکردن آنان با دین و مسلمانان» (۱۷/۱۲/۱۴۰۲) «جهاد در اسلام، جنگ با ستمگران و ظالمان، نه ملت‌ها» (۲۷/۰۶/۱۳۸۵) «رعایت قسط و عدل در جامعه اسلامی حتی برای طرفداران عقاید باطل» (۱۵/۱۲/۱۳۶۵) «جهاد با کفار مبارز با اسلام» (۰۶/۱۲/۱۳۸۱)	گفتار سوم: آیات ۷-۱۰ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَجْعَلَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ الَّذِينَ عَادَيْتُمْ مِنْهُمْ مَوْدَّةً وَاللَّهُ قَدِيرٌ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ (۷) لَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ (۸) إِنَّمَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ قَاتَلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَأَخْرَجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ وَظَاهَرُوا عَلَىٰ إِخْرَاجِكُمْ أَنْ تَوَلَّوْهُمْ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ فَاُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ (۹) يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمْ الْمُؤْمِنَاتُ مِنْهَا جَرَاتٍ فَأَمْتَحِنُوهُنَّ اللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِهِنَّ فَإِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ إِلَى الْكُفَّارِ لَا هُنَّ حِلٌّ لَهُمْ وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ لَهُنَّ وَاتَّوهُهُنَّ مَا أَنْفَقُوا وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أَجُورَهُنَّ وَلَا تُمْسِكُوا بِعِصَمِ الْكُوفَرِ وَاسْأَلُوا مَا أَنْفَقْتُمْ وَلَيْسَ أَلْوَا مَا أَنْفَقُوا ذَلِكُمْ حُكْمُ اللَّهِ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ (۱۰)

مضامین برگرفته از تفسیر مقام معظم رهبری (کدگذاری اولیه)	آیات (بر اساس گفتارهای چهارگانه کتاب تفسیر)
«منبع پرداخت مهریه زنان پناهنده به کفار» (تفسیر سورة ممتحنه، ۸۹) «شروط بیعت زنان نومسلمان» (همان، ۹۱) «ضرورت استقبال از توبه کنندگان» (همان، ۱۰۴) «بیعت؛ مکمل ایمان» (همان، ۱۰۲) «فرمان الهی به دوست نشدن با دشمنان خدا» (همان، ص ۱۰۸)	گفتار چهارم: آیات ۱۱ - ۱۳ وَإِنْ فَاتَكُمْ شَيْءٌ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ إِلَى الْكُفَّارِ فَعَاقِبْتُمْ فَاتُوا الَّذِينَ ذَهَبَتْ أَزْوَاجُهُمْ مِثْلَ مَا أَنْفَقُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي أَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ (۱۱) يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ عَلَى أَنْ لَا يُشْرِكْنَ بِاللَّهِ شَيْئًا وَلَا يَسْرِقْنَ وَلَا يَزْنِينَ وَلَا يَقْتُلْنَ أَوْلَادَهُنَّ وَلَا يَأْتِينَ بِنِهْنٍ يَقْتَرِبْنَ بَيْنَ أَيْدِيهِنَّ وَأَرْجُلِهِنَّ وَلَا يَعْصِيَنَّكَ فِي مَعْرُوفٍ فَبَايِعْنَهُنَّ وَاسْتَغْفِرْ لَهُنَّ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (۱۲) يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَوَلَّوْا قَوْمًا غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ قَدْ يَئِسُوا مِنَ الْآخِرَةِ كَمَا يَئِسَ الْكُفَّارُ مِنْ أَصْحَابِ الْقُبُورِ (۱۳)

با مشخص شدن مضامین پایه و بررسی آنها؛ مضامین سازمان دهنده، کشف شد و در ادامه مضامین فراگیر شناسایی گردید. در جدول زیر مضامین فراگیر، سازمان دهنده و همچنین مضامین پایه آمده است.

جدول ۳. مضامین پایه، سازمان‌دهنده و فراگیر

مضامین فراگیر	مضامین سازمان‌دهنده	کدهای اولیه
اصل عزت و کرامت در روابط بین‌الملل	مرزبندی با استکبار و حفظ کرامت اسلامی	- ممنوعیت هم‌سویی با دشمنان دینی. - حفظ هویت ایمانی در روابط. - مرزبندی ذاتی بین اسلام و استکبار. - بی‌ارزش بودن پیوندهای جاهلی و غیردینی. - اعتماد نکردن به ظالمین و مستکبرین. - فرمان الهی مبنی بر دوست نشدن با دشمنان خدا. - نفی منطقی زور و مداخله مستکبرین. - تسلیم‌ناپذیری در برابر نظام سلطه. - حمایت از آرمان فلسطین و ملت‌های مظلوم. - برانگیختگی فکری، قلبی و عملی. - بیزاری جستن از کافران.
	وحدت امتی (همبستگی ایمانی و نفی ناسیونالیسم)	- هم‌پستگی اعتقادی و نفی ناسیونالیسم. - ایمان؛ عامل وحدت مؤمنین. - ترجیح پیمان‌های ایمانی بر پیمان‌های نسبی. - بیعت؛ مکمل ایمان. - کار انبیا در مرزبندی میان خوبان و بدان.

مضامین فراگیر	مضامین سازمان دهنده	کدهای اولیه
	حکمت (تعامل عقلانی و عدالت محور)	- رعایت دیپلماسی متعارف در عین دشمنی با طاغوت. - حکمت در روابط به معنای رعایت مصلحت. - پرهیز از احساسات در روابط بین الملل. - لزوم قسط در روابط با غیر متخاصمان. - رفتار عادلانه با کافران غیر معاند. - تدبیر پیامبر ﷺ برای حمایت از زنان تازه مسلمان. - رعایت منافع و مصالح کشور و ملت. - صلح طلبی و همکاری بین المللی. - ارتباطات برادرانه با کشورهای مسلمان. - عقلانیت معنوی؛ منشأ محبت در اسلام. - رعایت قسط و عدل حتی برای طرفداران عقاید باطل.
اصل تعامل حکیمانه و عدالت محور	مصلحت (توازن اصولگرایی و واقع نگری)	- رعایت مصلحت در سیاست خارجی. - تعامل با کشورهای غیر متخاصم و مقابله با پیمان شکنان. - مجوز دوستی با کافران بی آزار. - عیب نداشتن سازش با انسان های خوب. - ضرورت استقبال از توبه کنندگان. - شروط بیعت زنان نو مسلمان. - منبع پرداخت مهریه زنان پناهنده به کفار. - تأمین منافع مردم در چارچوب ارزش ها.
جهاد حکیمانه (مبارزه با ظلم و دفاع از مظلومان)		- توجه به عداوت پایدار دشمنان و اهداف آنها. - ضرورت مبارزه با کفار ستیزه جو. - جهاد با کفار مبارز با اسلام. - جهاد در اسلام، جنگ با ستمگران، نه ملت ها. - استمرار عداوت تا ناامیدی یا اصلاح دشمنان. - برخورد حضرت ابراهیم علیه السلام با دشمنان ستیزه گر. - حمایت معنوی و سیاسی از مجاهدان راه اسلام.

مضامین فراگیر	مضامین سازمان دهنده	کدهای اولیه
اصل توکل و استعانت از خداوند در سیاست خارجی	توکل و استعانت از خداوند در ارتباطات خارجی	- توکل بر خدا در مواجهه با کفار مخالف. - درخواست از خدا برای درمان ماندن از دشمن. - نیاز به دعا در کنار مبارزه. - استغفار برای لغزش‌ها.

۴. یافته‌های تحقیق

تفسیر سوره ممتحنه توسط مقام معظم رهبری، اصولی جامع و نظام‌مند برای حکمرانی سیاست خارجی در چارچوب اندیشه اسلامی ارائه می‌دهد. این اصول بر پایه مبانی اعتقادی، اخلاقی و مصلحت‌اندیشانه استوار است و با توجه به واقعیت‌های بین‌المللی، راهکارهایی عملی برای تعاملات جهانی پیشنهاد می‌کند.

۴-۱. ساختار نظام ارتباطی مضامین

جدول ارائه‌شده در بالا، سه مضمون فراگیر را به‌عنوان ستون‌های اصلی سیاست خارجی اسلامی معرفی می‌کند که هر یک از ترکیب مضامین سازمان‌دهنده و کدهای اولیه شکل گرفته‌اند. این ساختار، شبکه‌ای چندلایه را نشان می‌دهد که در آن:

- ✓ مضمون فراگیر (سطح بالا): اصل کلی حاکم بر سیاست خارجی.
- ✓ مضمون سازمان‌دهنده (سطح میانی): جزئیات عملیاتی اصل کلی.
- ✓ کدهای اولیه (سطح پایین): مصادیق قرآنی و تفسیری که محتوای هر مضمون را شکل می‌دهند.

۴-۲. بررسی نظام ارتباطی بین مضامین

۴-۲-۱. اصل عزت و کرامت در روابط بین الملل

الف. مضامین سازمان دهنده

۱. مرزبندی با استکبار و حفظ کرامت اسلامی

کدهای اولیه: ممنوعیت هم‌سویی با دشمنان دینی، حفظ هویت ایمانی، مرزبندی ذاتی بین اسلام و استکبار، بی‌ارزش بودن پیوندهای جاهلی، عدم اعتماد به ظالمین، فرمان الهی بر دوست نشدن با دشمنان خدا.

تحلیل: این کدها تأکید بر جد‌پذیری جوهری اسلام از نظام جهانی استکبار است. مفهوم «مرزبندی» نه تنها جغرافیایی، بلکه فکری و عملی است (مانند نفی منطق زور و مداخله). یکی از اصول کلیدی در حکمرانی سیاست خارجی، مرزبندی هوشمندانه با دشمنان است. این مرزبندی باید قلبی، عقلی و رفتاری باشد که دربردارنده تفکیک دقیق میان متحدان و دشمنان بر اساس مواضع آنان می‌شود. در آیه ۹ سوره ممتحنه آمده است: «إِنَّمَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ قَاتَلُوكُمْ فِي الدِّينِ»؛ «خدا شما را از دوستی با کسانی که در دین با شما جنگیدند، نهی می‌کند». این آیه نشان‌دهنده لزوم مبارزه با کفار ستیزه‌جو و دفاع از حقوق مسلمانان است.

۲. وحدت امتی (هم‌بستگی ایمانی و نفی ناسیونالیسم)

کدهای اولیه: هم‌بستگی اعتقادی، ایمان به‌عنوان عامل وحدت، ترجیح پیمان‌های ایمانی بر نسبی، بیعت به‌عنوان مکمل ایمان.

تحلیل: این بخش نشان می‌دهد که وحدت امت اسلامی فراتر از مفاهیم قومیت یا ملیت است و بر پایه ایمان و پیمان‌های الهی استوار است. چنان‌که آیه اول از سوره ممتحنه که می‌فرماید: «لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ» (دشمن من و دشمن خود را دوست نگیرید)، نشان‌دهنده لزوم حفظ هویت ایمانی در روابط بین‌المللی و پرهیز از هرگونه وابستگی به دشمنان است. از این‌رو راهبرد تقویت وحدت اسلامی یکی از اصول کلیدی در حکمرانی سیاست خارجی است. در آیه ۳ سوره ممتحنه آمده است: «لَنْ تَنْفَعَكُم أَرْحَامُكُمْ» (خویشاوندان شما به شما سودی نمی‌رسانند). این آیه نشان‌دهنده لزوم اولویت‌دهی به پیمان‌های ایمانی بر پیوندهای

خویشاوندی است.

ب. ارتباط با مضمون فراگیر

این دو مضمون سازمان دهنده، هویت دینی را به عنوان پایه سیاست خارجی معرفی می کنند. این هویت هم مرزهای ایدئولوژیک (با استکبار) و هم چشم انداز جهانی (وحدت امت) را تعیین می کند.

۴-۲. اصل تعامل حکیمانه و عدالت محور

الف. مضامین سازمان دهنده

۱. حکمت (تعامل عقلانی و عدالت محور)

کدهای اولیه: رعایت دیپلماسی متعارف در عین دشمنی، پرهیز از احساسات، لزوم قسط در روابط، رفتار عادلانه با غیر معاندان، تدبیر پیامبر ﷺ برای حمایت از نومسلمانان. **تحلیل:** این کدها نشان می دهند که «حکمت» ترکیبی از عقلانیت سیاسی (مانند دیپلماسی متعارف) و عدالت الهی (حتی نسبت به کفار غیر معاند) است.

۲. مصلحت (توازن اصولگرایی و واقع نگری)

کدهای اولیه: تعامل با غیر متخاصمان، مجوز دوستی با کافران بی آزار، سازش با انسان های خوب، منابع مالی برای پناهندگان.

تحلیل: «مصلحت» به عنوان عامل «تعديل کننده»، اجازه می دهد تا در چارچوب اصول دینی، از فرصت های بین المللی استفاده شود. بر این اساس، اسلام، به طور مطلق با تعاملات بین المللی مخالف نیست. به عنوان مثال در آیه ۸ این سوره، مجوز برقراری روابط عادلانه با کشورهای بی آزار داده شده است: «لَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ» (خدا شما را از نیکی کردن به کسانی که با شما نجنگیدند، نهی نمی کند). این آیه نشان دهنده لزوم قسط و عدالت در روابط با غیر متخاصمان است. بنابراین در حکمرانی سیاست خارجی، مصلحت نظام و عقلانیت توحیدی اهمیت زیادی دارند. مقام معظم رهبری در تفسیر خود بر این موضوع تأکید کرده و اشاره می کند تصمیم گیری ها باید با در نظر گرفتن مصالح امت اسلامی - که تأمین کننده عزت و برخاسته از حکمت است - و واقعیت های بین المللی صورت گیرد. این رویکرد، تعادل

میان «دفاع از ارزش‌ها» و «تعامل سازنده با محیط پیرامونی» را تضمین می‌کند.

۳. جهاد حکیمانه (مبارزه با ظلم و دفاع از مظلومان)

کدهای اولیه: ضرورت مبارزه با کفار ستیزه‌جو، جهاد با ستمگران (نه ملت‌ها)، استمرار عداوت تا اصلاح دشمنان.

تحلیل: جهاد در اینجا غیرتهاجمی (دفاعی) است و تنها در مقابله با تجاوز و حمایت از مظلومان (مانند فلسطین) معنا می‌یابد. مقام معظم رهبری در تفسیر خود بر این موضوع تأکید کرده و اشاره می‌کند که قدرت‌های استعماری، همواره اهدافی خصمانه دارند و باید با آنان برخورد کرد. اصل نظریه مقاومت هم از اینجا ناشی می‌شود.

ب. ارتباط با مضمون فراگیر

این سه مضمون سازمان‌دهنده، راهبرد عملیاتی سیاست خارجی را تشکیل می‌دهند که ترکیبی از صلح‌طلبی (با غیرمعاندان) و مقاومت (در برابر استکبار) است.

۴-۲-۳. اصل توکل و استعانت از خداوند در سیاست خارجی

الف. مضمون سازمان‌دهنده

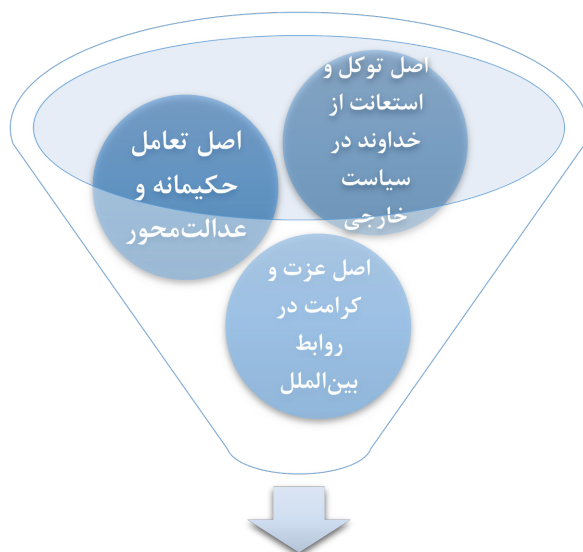
توکل و استعانت از خدا

کدهای اولیه: توکل بر خدا در مواجهه با کفار، درخواست از خدا برای درمان ماندن، نیاز به دعا در کنار مبارزه، استغفار برای لغزش‌ها.

تحلیل: این مضمون، بُعد روحانی سیاست خارجی را تأکید می‌کند. توکل بر خدا به معنای بی‌تفاوتی نسبت به برنامه‌ریزی نیست، بلکه هماهنگی میان تلاش انسانی و اعتماد به قدرت الهی است.

ب. ارتباط با مضمون فراگیر

این مضمون به‌عنوان پایه معنوی تمام سیاست‌های خارجی عمل می‌کند و از تبدیل شدن رویکرد به یک مادی‌گرایی خشک جلوگیری می‌کند.

اصول حکمرانی سیاست خارجی

۳-۴. یکپارچگی و بافتارمندی نظام ارتباطات اصول کلی حکمرانی سیاست

خارجی

سه مضمون فراگیر به صورت هم‌زمان و مکمل عمل می‌کنند:

- ✓ هویت دینی (عزت و وحدت) پایه اخلاقی و ایدئولوژیک را تعیین می‌کند.
- ✓ تعامل حکیمانه (حکمت، مصلحت، جهاد) استراتژی عملیاتی را شکل می‌دهد.
- ✓ توکل بر خدا بعد روانی و معنوی را تأمین می‌کند.

این سه‌گانه، چارچوبی جدایی‌ناپذیر ایجاد می‌کنند که:

- از یک سو، از عدم تطابق سیاست خارجی با اصول دینی جلوگیری می‌کند.
- از سوی دیگر، انعطاف‌پذیری لازم برای مقابله با چالش‌های سیاست خارجی در جهان واقعی را فراهم می‌آورد.

۴-۴. ویژگی‌های اصول کلی حکمرانی سیاست خارجی

✓ هماهنگی بین قرآن و سیاست: کدهای اولیه به طور مستقیم از تفسیر آیات سوره ممتحنه و بیانات مقام معظم رهبری در این باره استخراج شده‌اند و نشان می‌دهند که اصول حکمرانی سیاست خارجی ایران باید بر مبانی و اصول دینی استوار، منطبق باشد.

✓ تعادل بین ایدئالیسم و واقع گرایی: مفهوم «مصلحت» به عنوان عامل تعدیل کننده، تفاوت این رویکرد را با دیگر تحلیل‌های صرفاً اصول‌گرا یا عمل‌گرا مشخص می‌کند.

✓ جامعیت: اصول بالا، همه ابعاد سیاست خارجی (دفاعی، دیپلماتیک، اقتصادی، فرهنگی و غیره) را پوشش می‌دهد.

۴-۵. کاربرد عملی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی

این ساختار نشان می‌دهد که سیاست خارجی ایران:

✓ در برابر استکبار (همانند ایالات متحده): از مرزبندی سخت و حمایت از مظلومان (مانند فلسطین) استفاده می‌کند.

✓ در تعامل با غیرمتخاصمان (مانند کشورهای آسیایی یا اروپایی): از دیپلماسی متعارف و سازش‌های تاکتیکی بهره می‌برد.

✓ در مواجهه با تحریم‌ها: افزون بر مقاومت اقتصادی، به توکل بر خدا و تکیه بر منابع داخلی تأکید می‌کند.

۵. تحلیل یافته‌ها

چنان که تشریح کردیم چهارچوب کلی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر اصل «لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ» (خامنه‌ای، ۹۲/۰۶/۲۶) است که سه اصل بنیادین «عزت»،

«حکمت»، و «مصلحت» را در خود جای می‌دهد. (خامنه‌ای، ۲۲/۱۱/۱۳۹۷).

۱-۵. هم‌سویی یافته‌ها با اصول سه‌گانه سیاست خارجی در اندیشه رهبری

۱-۱-۵. اصل عزت

الف. همپوشانی با مضامین جدول

✓ «اصل عزت و کرامت در روابط بین‌الملل»، با مفاهیمی مانند «مرزبندی با استکبار»، «عدم قبول اهانت»، و «تسلیم‌ناپذیری در برابر نظام سلطه» (مطابق با بیانات رهبری) همخوانی کامل دارد.

✓ کدهای اولیه مانند «ممنوعیت هم‌سویی با دشمنان دینی» و «حفظ هویت ایمانی»، بازتابی از تأکید رهبری بر «حفظ جهت‌گیری اسلامی و انقلابی» و «ردّ رأی مستکبرین» است (خامنه‌ای، ۶۸/۰۵/۳۱).

ب. راهبرد کلان

عزت در سیاست خارجی ایران، به معنای پرهیز از ذلت‌پذیری، اصل مقاومت فعال در مقابل دشمنان و حفظ استقلال تصمیم‌گیری در برابر فشارهای خارجی است. این اصل، ایران را در جایگاه یک قدرت بارویکرد مقاومتی قرار می‌دهد که نه تنها از حقوق خود دفاع می‌کند، بلکه به عنوان مدافع مظلومان (مانند فلسطین) عمل می‌کند.

۱-۲-۵. اصل حکمت

الف. همپوشانی با مضامین جدول

✓ مضمون سازمان‌دهنده «تعامل عقلانی و عدالت‌محور» و کدهایی مانند «رعایت دیپلماسی متعارف در عین دشمنی با طاغوت» و «حکمت در روابط به معنای رعایت مصلحت»، دقیقاً با تأکید رهبری بر «حرکت نکردن از روی احساسات» (خامنه‌ای، ۶۸/۱۱/۰۹) و «تعادل بین اصول و واقعیت‌ها» هماهنگ است.

ب. راهبرد کلان

حکمت، به معنای استفاده از ابزارهای دیپلماتیک هوشمندانه برای پیشبرد اهداف، بدون تن دادن به تقابل غیرضروری است. این اصل، امکان تعامل سازنده با کشورهای غیرمتخاصم (مانند همسایگان مسلمان) را فراهم می‌آورد، در حالی که خطوط قرمز ایدئولوژیک (مانند حمایت از آرمان فلسطین) حفظ می‌شود. از این رو گسترش دیپلماسی در تمام شئون آن مانند دیپلماسی اقتصادی، با کشورهای غیرمتخاصم مورد تأکید است. (خامنه‌ای، ۱۴۰۰/۰۶/۰۶)

۵-۱-۲. اصل مصلحت

الف. هم‌پوشانی با مضامین جدول

مضمون «توازن اصول‌گرایی و واقع‌نگری» و کدهایی مانند «رعایت مصلحت در سیاست خارجی» و «تعامل با کشورهای غیرمتخاصم»، بازتابی از بیانات رهبری درباره «تأمین منافع مردم در چارچوب ارزش‌ها» و «صلح‌طلبی همراه با قدرت بازدارندگی» است.

ب. راهبرد کلان

مصلحت، به معنای انعطاف‌پذیری تاکتیکی بدون عدول از اصول است. برای مثال، ایران می‌تواند در موضوعاتی مانند انرژی یا امنیت منطقه‌ای با کشورهای غیرمتخاصم همکاری کند، اما هرگز در برابر «نظام سلطه» (مانند آمریکا یا رژیم صهیونیستی) کوتاه نمی‌آید.

۵-۲. تحلیل بر اساس نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها

نقاط قوت:

انسجام ایدئولوژیک: ترکیب ارزش‌های اسلامی با اصول راهبردی (عزت، حکمت، مصلحت)، و اجرای صحیح آن در سیاست خارجی، جمهوری اسلامی ایران را به یک الگوی منحصر به فرد در نظام بین‌الملل تبدیل می‌کند.

حمایت مردمی و مشروعیت داخلی: تأکید بر «تأمین منافع مردم» و «عدالت‌طلبی»، پایگاه اجتماعی نظام را تقویت می‌کند.

قدرت نرم و سخت مقاومت: حمایت از مظلومان (مانند فلسطین، یمن) و مبارزه با استکبار، جایگاه ایران را به عنوان رهبر جبهه مقاومت تثبیت می‌کند.

نقاط ضعف:

چالش در تعادل میان اصول و واقعیت‌ها: فشارهای خارجی (تحریم‌ها) و محدودیت‌های اقتصادی ممکن است اجرای مصلحت‌اندیشی را دشوار سازد.
ابهام در تعریف مصلحت: تفسیرهای متفاوت از مصلحت می‌تواند به اختلافات داخلی در سیاست‌گذاری منجر شود.

فرصت‌ها:

تقویت همکاری‌های منطقه‌ای: با تکیه بر «ارتباطات برادرانه با کشورهای مسلمان»، ایران می‌تواند اتحادیه‌های راهبردی (مانند محور مقاومت) را گسترش دهد.
بهره‌گیری از دیپلماسی چندجانبه: استفاده از نهادهای بین‌المللی برای افشای ظلم نظام سلطه و جلب حمایت افکار عمومی جهانی.

تهدیدها:

تحریم‌ها و فشارهای اقتصادی: نظام سلطه با ابزارهای اقتصادی می‌کوشد عزت و مصلحت‌گرایی ایران را تضعیف می‌کند.

توطئه‌های دشمن برای ایجاد تفرقه: تلاش برای ایجاد شکاف بین ایران و کشورهای جبهه مقاومت (مانند حزب الله لبنان یا گروه‌های مقاومت عراق).

۳-۵. راهبردهای کلان پیشنهادی

۱. تقویت اتحاد اسلامی

با تکیه بر اصل «وحدت امتی»، ایجاد پیمان‌های راهبردی با کشورهای مسلمان برای مقابله با تهدیدات مشترک (مانند نفوذ صهیونیستی و آمریکایی).

۲. دیپلماسی فعال مبتنی بر حکمت

توسعه روابط با قدرت‌های نوظهور (مانند چین، روسیه) و بازیگران غیرمتخاصم مانند کشورهای عضو بریکس یا آفریقایی و آمریکای لاتین، برای کاهش فشارهای تحریمی و افزایش اهرم‌های چانه‌زنی.

۳. تبیین گفتمان مقاومت در سطح جهانی

استفاده از رسانه‌ها و نهادهای بین‌المللی برای معرفی الگوی سیاست خارجی ایران به عنوان الگوی عدالت‌محور و ضد استکباری.

۴. تحکیم اقتصاد مقاومتی

کاهش وابستگی به درآمدهای نفتی و تقویت تولید داخلی برای افزایش تاب‌آوری در برابر تحریم‌ها و حفظ مصلحت ملی.

۵. سازوکارهای شفاف برای تعریف مصلحت

ایجاد نهادهای کارشناسی برای ارائه تفسیرهای دقیق از مصلحت در پرتو اصول عزت و حکمت، به منظور جلوگیری از سوء تفاهم‌های داخلی و خارجی.

نتیجه‌گیری

پژوهش پیش‌رو با روش تحلیل مضمون و با تکیه بر تفسیر سورة ممتحنه از منظر مقام معظم رهبری، اصول حاکم بر سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران را در چارچوب سه مضمون فراگیر «عزت و کرامت در روابط بین‌الملل»، «تعامل حکیمانه و عدالت‌محور» و «توکل و استعانت از خداوند» استخراج و تحلیل نمود. این اصول که در قانون اساسی و بیانات مقام معظم رهبری نیز مؤکد شده‌اند، چارچوبی نظام‌مند و اخلاقی-راهبردی را برای حکمرانی سیاست خارجی ایران ارائه می‌دهند.

۱. عزت و کرامت؛ پایه اخلاقی و ایدئولوژیک سیاست خارجی

اصل عزت که در سورة ممتحنه از طریق دستوراتی چون «ممنوعیت هم‌سویی با دشمنان دینی»، «حفظ هویت ایمانی» و «مرزبندی ذاتی با استکبار» تأکید شده است، نه تنها مرزهای ایدئولوژیک نظام اسلامی را با نظام جهانی سلطه مشخص می‌کند، بلکه به عنوان موتور روانی تفکر مقاومت در برابر فشارهای بیگانه عمل می‌نماید. این اصل، با تکیه بر «وحدت امتی» و نفی ناسیونالیسم، جامعه اسلامی را به عنوان یک جامعه اعتقادی-عملی معرفی می‌کند که در برابر تفرقه افکنی دشمنان ایستادگی می‌کند.

۲. تعامل حکیمانه؛ ترکیب عقلانیت و واقع گرایی

اصل تعامل حکیمانه، که در سوره ممتحنه از طریق «رعایت دیپلماسی متعارف در عین دشمنی» و «عدالت حتی نسبت به کفار غیر معاند» نمود یافته است، ترکیبی از حکمت (عقلانیت سیاسی) و مصلحت (انعطاف پذیری تاکتیکی) را مطرح می سازد. این اصل، نظام اسلامی را قادر می سازد تا در عرصه بین الملل، هم از فرصت های تعامل با کشورهای غیر متخاصم (مانند همکاری های اقتصادی منطقه ای) استفاده کند و هم از خطوط قرمز ایدئولوژیک (مانند حمایت از فلسطین) فراتر نرود. جهاد حکیمانه نیز به عنوان بخشی از این اصل، مبارزه با ظلم و ظالم را در چارچوب دفاعی و عدالت محور و باکلیدواژه مقاومت تعریف می کند.

۳. توکل و استعانت؛ بُعد معنوی سیاست خارجی

اصل توکل بر خدا که در سوره ممتحنه از طریق «درخواست از خدا برای درامان ماندن از دشمن» و «استغفار برای لغزش ها» تأکید شده است، بُعد معنوی سیاست خارجی را شکل می دهد. این اصل، از تبدیل شدن سیاست به یک رویکرد صرفاً مادی جلوگیری می کند و تلاش انسانی را با اعتماد به قدرت الهی هماهنگ می سازد.

سیاست خارجی نظام اسلامی در پرتو تفسیر سوره ممتحنه، ترکیبی هوشمندانه از اصول گرایی دینی و واقع بینی راهبردی است. این مدل، با تکیه بر مبانی قرآنی و بیانات مقام معظم رهبری، نه تنها پاسخ گوی چالش های کنونی است، بلکه به دلیل جامعیت و انعطاف پذیری می تواند الگویی پایدار در نظام بین الملل باشد. موفقیت این الگو مستلزم حفظ انسجام داخلی، تقویت دیپلماسی فعال و تحکیم هم گرایی اسلامی در راستای تحقق آرمان «لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ» است. این پژوهش گامی بنیادین در راستای تبیین نظریه ای اسلامی از حکمرانی سیاست خارجی است و می تواند مبنایی برای مطالعات آتی در حوزه تعامل دین و روابط بین الملل قرار گیرد.

منابع و مأخذ

* قرآن کریم

۱. ابن فارس، احمد. (۱۴۰۴ق). معجم مقاییس اللغة. قم: انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی.
۲. ایزدی، بیژن. (۱۳۸۰). درآمدی بر سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران. قم: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه.
۳. امام خمینی، سید روح الله (۱۳۹۱). شرح حدیث جنود عقل و جهل. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی قدس سره.
۴. خامنه‌ای، سید علی. (۱۴۰۱). تفسیر سورة ممتحنه (چاپ چهارم). تهران: انتشارات انقلاب اسلامی.
۵. خوشوقت، محمد حسین. (۱۳۷۵). تجزیه و تحلیل تصمیم‌گیری در سیاست خارجی. تهران: نشر وزارت امور خارجه.
۶. راغب اصفهانی، حسین بن محمد. (۴۲۵ق). مفردات الفاظ القرآن (چاپ اول). بیروت: دارالقلم.
۷. سجادی، سید عبدالقیوم. (۱۳۸۰). «اصول سیاست خارجی در قرآن». فصلنامه علوم سیاسی، ش ۱۵، ص ۱۸۲-۱۶۹.
۸. صحرایی، علی رضا؛ محمودی نیا، امین. (۱۳۹۷). «الگوی حکمرانی خوب: چهارچوبی برای تحلیل اقتصاد سیاسی دولت هاشمی رفسنجانی (۱۳۶۸-۱۳۷۶)». فصلنامه مطالعات راهبردی سیاست‌گذاری عمومی، دوره ۸، ش ۲۸، ص ۲۰۷-۲۲۸.
۹. عالی، محمدباقر؛ غضنفری، مهدی؛ پورصادق، ناصر؛ پورعزت، علی اصغر. (۱۴۰۳). «تعریف حکمرانی (فرا ترکیب چپستی حکمرانی)». فصلنامه تخصصی حکمرانی متعالی، دوره ۵، ش ۲، ص ۶۳-۸۹.
۱۰. عابدی جعفری، حسن؛ تسلیمی، محمد سعید؛ فقیهی، ابوالحسن و شیخ زاده، محمد (۱۳۹۰)، «تحلیل مضمون و شبکه مضامین: روشی ساده و کارآمد برای تبیین

- الگوهای موجود در داده‌های کیفی فصلنامه اندیشه مدیریت راهبردی. دوره ۵، ش ۲، ص ۱۹۸-۱۵۱.
۱۱. فراهیدی، خلیل بن احمد. (۱۴۰۹ق). کتاب العین. قم: نشر هجرت.
  ۱۲. کیا، علی اصغر؛ فقیهی نژاد، مهدی. (۱۳۹۷). «تحلیل مضمون مفاهیم ارتباطات و توسعه در مفاد برنامه‌های چهارم و پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران». مطالعات الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی، دوره ۶، ش ۱۱، ص ۳۳-۷۱.
  ۱۳. کمالی، یحیی (۱۳۹۷). روش‌شناسی تحلیل مضمون و کاربرد آن در مطالعات سیاست‌گذاری عمومی، فصلنامه عمومی سیاست‌گذاری عمومی. دوره ۴، ش ۲، ص ۲۰۸-۱۸۹.
  ۱۴. لک‌زایی، نجف؛ اکبری معلم، علی؛ حدادی، محسن. (۱۴۰۳). «موضوع‌شناسی فقهی حکمرانی دینی». فصلنامه دین و قانون، ۱۲(۴۳)، ۵۱-۷۸. <https://doi.org/10.225/qjrl.2024.243>
  ۱۵. مصطفوی، حسن. (۱۴۲۶ق). التحقيق في كلمات القرآن الكريم. چهارده جلد. چاپ سوم. بیروت: دار الکتب العلمیة.
  ۱۶. مقتدر، هوشنگ. (۱۳۵۸). مباحثی پیرامون سیاست بین الملل و سیاست خارجی. تهران: انتشارات دانشکده علوم سیاسی و اجتماعی.
  ۱۷. موسوی، سید محمد. (۱۳۸۲). دیپلماسی و رفتار سیاسی در اسلام. تهران: انتشارات باز.
  ۱۸. واعظی دهنوی، عباس. (۱۳۹۱). «مبانی سیاست خارجی در اندیشه مقام معظم رهبری». جستارهای سیاسی معاصر. پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، دوره ۳، ش ۱۱، ص ۱۶۹-۱۴۱.
  ۱۹. ظریف، محمد جواد و سجادی، سید مهدی. (۱۳۹۳). «صورت‌بندی گفتمان مصلحت در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران». دو فصلنامه علمی - پژوهشی دانش سیاسی، دوره ۱۰، ش ۲۰، ص ۱۴۸-۱۰۳.

20. Akhmouch, A., & Correia, F. N. (۲۰۱۶). The ۱۲ OECD principles on water governance - When science meets policy. *Utilities Policy*, ۴۳(PA), ۲۰-۱۴.
21. Attride-Stirling, Jennifer, (2001). "Thematic Networks: An Analytic Tool for Qualitative Research", *Qualitative Research*, Vol. 1, No. 3, 385-405.
22. Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101.
23. Brisbois, M. C., & Loë, R. (۲۰۱۶). State roles and motivations in collaborative approaches to water governance: A power theory-based analysis. *Geoforum*, ۲۱۲-۲۰۲, ۷۴.
24. Morphy, C. (۲۰۰۰). Global governance: Poorly done and poorly understood. *International Affairs*, (۴)۷۶.
25. G. B. B. Vieira, F. J. Kliemann Neto, & F. G. Amaral. (۲۰۱۴). Governance, governance models and port performance: A systematic review. *Transport Reviews*, ۶۶۲-۶۴۵, (۵)۳۴.
26. Johnson, J. (2023). Post-9/11 US thinking and approaches to nuclear deterrence: the Bush Doctrine and the role of nuclear weapons in US deterrence strategy. *International Politics*.
27. Ratti, L., & Leonardi, A. (2019). Reviving flexible response: An assessment of NATO's Russian strategy on the alliance's 70th anniversary. *Journal of Slavic Military Studies*, 32(2), 145-168. <https://doi.org/10.1080/13518046.2019.1618580>.
28. Ryan, Gray W. & Bernard, H. Russell (2003). "Techniques to Identify Themes", *Fields Methods*. 15(1). February 2003, 85-109.

